

Diac. dr. Cătălin VATAMANU

EDUCAȚIA LA POPORUL ALES

**Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei**

**DOXOLOGIA
Iași, 2011**

Cuprins

Cuvânt înainte (Pr. prof. dr. Petre SEMEN)	11
Introducere	17
I. Educație și instruire în Orientul Apropiat Antic	31
A. Educația și instruirea în Egiptul Antic	34
1. Civilizația Egiptului – repere istorice și clarificări terminologice ..	34
2. Zeii – stăpâni ai cunoașterii și „pedagogi” ai faraonului	46
3. Factorii determinanți ai dezvoltării: ereditatea, mediul, educația	50
4. Cadrul instituționalizat al educației egiptene	55
a. Educația fiului de faraon.....	55
b. Educația în familie	57
c. Educația în școala egipteană	64
c.1. Elevul egiptean	64
c.2. Instruirea adulților	73
c.3. Educația străinilor	80
c.4. Predarea ca profesie. Statutul social al profesorului	84
c.5. Caracteristici ale relației profesor-discipol	89
d. Evoluția Școlii	91
d.1. Tipurile de școli și localizarea lor	91
d.2. Arhive, biblioteci	98
d.3. Instrumente și suporturi de scris	98
e. Conținuturile și obiectivele educației egiptene	99
e.1. „Învățăturile” și „manualele”	99
e.2. Scrisul și cititul	105
e.3. Discipline de studiu	107
e.4. Impactul culturilor altor popoare asupra conținuturilor și obiectivelor educației în Egipt	110
e.5. Educația morală	112
e.6. Coerciția	115
5. Concluzii preliminare: Pregătirea pentru viața de după moarte – concretizarea unei educații superioare	117
B. Educația și instruirea în Mesopotamia	118
1. Dovezi arheologice privind activitatea școlară	121
2. Elevul în Sumer	122
3. Personalul școlar. Profesorul	125
4. Școala	127
5. Curriculumul școlar sumerian	132
6. Conținuturile educației mesopotamiene	135

II. Delimitări lingvistice privind actul educației în vocabularul ebraic	140
1. לָמַד (<i>lamad</i>)	142
2. יָדַע (<i>iadah</i>)	147
3. בֵּין (<i>bin</i>)	152
4. יָסַר (<i>iasar</i>)	156
5. יָרָה (<i>iarah</i>)	158
6. שָׁכַל (<i>sakal</i>)	160
7. אָלַף (<i>alaf</i>)	161
8. שָׁנַן (<i>șanan</i>)	162
9. זָהַר (<i>zahar</i>)	163
10. חָכַם (<i>chacam</i>)	163
11. דָּבַר (<i>davar</i>)	166
12. לִיץ (<i>liț</i>)	168
III. Pedagogia divină - posibil arhetip al educației. Fiul, între Tatăl ceresc și tatăl pământesc	170
A. Delimitări lingvistice și variante de traducere ale ebraicului אָב	173
B. Pedagogia divină ca expresie a relației „tată”-„fiu”	176
1. Dumnezeu prezentat ca „tată” în Vechiul Orient	176
2. Jahwe ca אָב în textele Vechiului Testament	179
a. Grija lui Dumnezeu pentru om prezentată intuitiv prin prisma relației „tată”-„fiu”	179
b. Jahwe ca „Tată” al regilor davidici	198
c. Jahwe ca „Tată” al lui Israel/Israel ca „fiu” al lui Jahwe	206
3. Conținuturile pedagogiei divine	216
a. Moise - mijlocitor al Torei lui Jahwe	217
b. מוֹסֵר יְהוָה. Învățătura-pedeapsă a lui Dumnezeu	222
IV. Cadrul instituționalizat al educației vechi israelite	225
A. Etapele vârstei omului după cronologia veterotestamentară	227
1. Stadiile vieții omului în principalele culturi ale Orientului Apropiat Antic (egipteană, mesopotamiană și israelită)	228
2. Termenii ebraici care definesc diferitele etape de vârstă	236
3. „Împlinirea” omului în Dumnezeu	244
B. Educația în familie	246
1. Copilul ca sens al familiei	246
2. Responsabilii educării în familie	253
a. Texte fundamentale privind tema	253
b. Rolul mamei și al tatălui în educarea copiilor	256
c. Rolul pedagogic al doicii în familia israelită nobilă	264
3. „Cateheza” în familia Vechiului Testament (sistemul de predare întrebare-răspuns)	266

4. Conținutul educației în familie	273
5. Metode educative folosite în cadrul familiei	283
a. Memorarea și redarea învățaturii	283
b. Prezentarea comparativă și simbolică	286
c. Pedeapsa (מוֹסָר)	287
d. Dragostea părinților față de copii	289
6. Concluzii preliminare	293
C. Educația religioasă și rolul cultic al copilului la locurile sfinte ...	295
1. Educația religioasă instituționalizată, în afara spațiului Templului din Ierusalim	295
a. Rolul pedagogic al sărbătorilor și pelerinajelor	295
b. נְעָרִים – slujitori ai lui Jahwe în vechiul Israel	301
Concluzii preliminare	315
2. Instruirea viitorilor funcționari cultici după construirea Templului din Ierusalim	316
D. Instruire și educație în „școala” israelită	321
1. Evoluția educației de la cadrul restrâns al familiei și al cultului la cadrul largit instituționalizat	321
2. Dovezi arheologice și epigrafice pentru existența școlii în perioada preexilică	323
3. Școala israelită. Mărturii scripturistice în sprijinul existenței și evoluției educației instituționalizate la poporul ales	339
4. Pregătirea specifică	347
a. Școlile profetice	349
b. „Școli” pentru formarea de funcționari	350
c. Școlile pentru tinerele femei	352
d. Educarea israeliților în exilul babilonic	353
5. Relația profesor/învățător – elev/discipol	354
a. Preoți și leviți	357
b. סִפְרֵי/סִפְרֵי	360
c. Alți funcționari	364
6. Conținuturile educației instituționalizate	366
7. Metodele instructiv-educative	372
Concluzii preliminare	376
V. Educația evreiască în școlile primelor două secole ale erei noastre și implicațiile ei asupra generațiilor următoare	378
A. Sistemul rabinic de educație	384
1. Marile centre de studiu rabinic: Jabneh, Lydda și Bnei Brak ...	384
a. „Academia” de la Jabneh	384
b. Centrul de studii iudaice din Lydda (Lod)	392
c. <i>Bet midraš</i> -ul din Bnei Brak și personalitatea lui Rabbi Aqiba	397

2. Susținerea idealului educațional prin exegeza rabinică	403
B. Principiile procesului de popularizare a Torah	408
1. Inițierea timpurie și progresivă a copilului	408
2. Caracterul democratic al educației	410
3. Studiu <i>Torei</i> și împlinirea <i>mitzvot</i> – forme de educație permanentă	412
4. Accesibilitatea la educație prin intermediul instituțiilor comunității	414
5. Caracterul revelat al <i>Torah</i> și <i>mitzvot</i>	416
C. Sistemul de educație elementară evreiască	417
1. Copilul – beneficiar al educației în familie și în comunitate ...	417
a. Educația băieților	419
b. Educația fetelor	423
c. Relația părinți-copii în perioada talmudică	426
2. De la casa părintească, la „casa de studiu”. Originea și dezvoltarea școlii elementare	428
3. Caracteristicile școlii în perioada tannaitică	441
4. Elevul	444
5. Profesorul	447
6. Curriculum de instruire	457
7. Metodele de instruire	465
Concluzii preliminare	470
VI. Valențele educației Vechiului Testament. Paralelă între educația Vechiului Testament și educația contemporană	473
A. Tradiție și modernitate în educația religioasă	476
B. Paralelă între educația biblică și cea contemporană	480
a. Educația religioasă în cadrul familiei	484
a.1. Activitățile care caracterizează educația religioasă în familie	486
a.2. Activitățile fizice în cadrul gospodăriei	491
a.3. Pedepsa fizică	495
b. Educarea copilului în cadrul lăcașului de cult	498
b.1. Activitățile care caracterizează educația religioasă în cadrul lăcașului de cult	498
b.2. Metode concrete de implicare a copiilor în activitățile religioase	500
b.3. Rolul pedagogic al participării la sărbători și pelerinaje	502
c. Educația religioasă în școală	503
c.1. Credința religioasă, exprimată prin învățătura Bisericii, trebuie să rămână materie de studiu în învățământul instituționalizat	504

c.2. Metode de însușire a învățaturii de credință	504
c.3. Rolul valorilor religioase în procesul educativ-instructiv	506
d. Rolul educației religioase în contextul academic și cel sociocultural european	507
d.1. Interdisciplinaritatea în învățământul teologic	507
d.2. Secularizarea - un pericol pentru păstrarea identității religioase?	509
d.3. Educația religioasă în contextul intercultural și interconfesional european	511
Concluzii preliminare	513
Concluzii generale	514
Bibliografie generală	520
Anexe	543

Introducere

Cercetătorii Vechiului Testament au abordat arareori problematica educației în Vechiul Israel, întrucât orice studiu se complică atunci când intră în discuție existența școlilor, apariția și dezvoltarea lor. La fel de incerte sunt informațiile privind curriculumul școlar, precum și posibila dependență dintre anumite texte biblice și învățarea predată în aceste școli. Până de curând, toate aceste dificultăți în cercetarea temei au ținut la distanță atenția exegeților și a istoricilor Vechiului Testament, iar cei care „au îndrăznit” să o abordeze au căzut fie în imprecizie, fie în contradictoriu. Reactualizarea problematicii educației israelite trebuie privită însă acum ca o necesitate, întrucât diversele descoperiri epigrafice recente, cercetarea arheologică și exegeza critico-istorică a textelor biblice contribuie la conturarea unei noi imagini asupra procesului educativ în Vechiul Israel.

În condițiile în care multe inscripții paleo-ebraice pot fi identificate ca exerciții școlare, textele biblice sau extrabiblice care fac referire sau simple aluzii la un proces educativ în epoca monarhică, în special, trebuie reconsiderate. Problematika educației în Israel nu poate fi izolată de cea a existenței unor instituții similare în alte țări ale Orientului Vechi Apropiat, context care ar putea aduce clarificări asupra condițiilor concrete de transmitere a culturii scrise în Vechiul Testament, a funcției de bază a textelor biblice și a formării canonului Scripturii ebraice, adică a acceptării oficiale a textelor canonice.

Elaborarea subiectului, importanța, scopul și motivația lui

Educația la poporul ales a fost prezentată ca teză de doctorat în iunie 2010, în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae” a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Lucrarea de față, care abordează un domeniu teologic biblic pe cât de actual

și important, pe atât de delicat și sensibil pentru societatea modernă, a fost realizată sub coordonarea științifică a Pr. Prof. Dr. Petre Semen, fost decan al Facultății de Teologie din Iași, un foarte cunoscut specialist al limbii ebraice biblice, al Teologiei și Istoriei Vechiului Testament, autor al multor articole, studii și cărți de o valoare incontestabilă pentru Teologia Biblică românească. Părintelui profesor Petre Semen îi datorez debutul cu responsabilitate în studiul riguros al textului biblic, mai întâi în cadrul Studiilor aprofundate de Teologie Biblică desfășurate în Facultatea de Teologie ieșeană și apoi în cadrul studiilor doctorale, constanța, ascensiunea și devenirea mea academică. În relația profesor-doctorand, coordonarea cercetării tematicii educației biblice nu a însemnat doar acribia științifică pentru o cât mai bună abordare a conținuturilor și pentru forma viitoare lucrări de doctorat, ci și experiența unui model de justețe, de exactitate în informații și de claritate în argumentare, un model de profesor, de pedagog, în sens general, pentru spațiul academic.

De asemenea, o contribuție importantă pentru delimitarea și abordarea tezelor acestei tematici a avut-o coordonarea, în perioada 2005-2007, în timpul stagiului de cercetare efectuat în cadrul Martin-Luther- Universität Halle/Wittenberg și Institut für Bibelwissenschaften Halle (Germania), din partea Prof. dr. Ernst-Joachim Waschke. Domnia sa, profesor de Vechiul Testament și președinte al Stiftung Leucorea din Wittenberg, fost prorector al Universității din Halle (2000-2003), este un foarte bun cunoscător al realităților veterotestamentare și al culturii ebraice, volumele sale de autor fiind de referință pentru abordarea academică a temelor biblice în limba germană. Cercetarea s-a desfășurat în conformitate cu proiectul prezentat și evaluat de Diakonisches Werk der EKD, pentru care am primit finanțarea, în colaborare cu echipa de cercetare a Institut für Bibelwissenschaften Halle, profesori ai Facultății de Teologie din Halle și membri ai Graduate School Asia and Africa in World Reference Systems Martin- Luther- Universität Halle/Wittenberg, din care organizație fac parte din 2006. Rezultatele cercetării au fost prezentate la finalul grantului, în 2007, ca Abschlussvortrag, „Erziehung und Bildung im Alten Israel”, în cadrul Institut für Bibelwissenschaften Halle.

Recunoștința mea se îndreaptă, în egală măsură, spre Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, care mi-a arătat grija sa părintească prin binecuvântarea pentru studiile în Germania și participarea, ca delegat al Patriarhiei Române, la mai multe întâlniri de dialog ecumenic în țară și în străinătate. De asemenea, adresez mulțumiri Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, cu binecuvântarea căruia este publicată această lucrare.

Valențele și obiectivele educației religioase veterotestamentare sunt la fel de actuale astăzi, precum atunci, în perioada sfinților scriitori. În contextul unei societăți secularizate și globalizate, apelul la fundamentele religioase și păstrarea identității de credință constituie o responsabilitate pentru fiecare în parte și pentru Biserică, în general. Astăzi, parcă mai mult ca oricând, îndemnul divin „Ascultă...!”, „Ia aminte...!”, dar și glasul amenințător și de avertizare al profetilor trebuie să găsească un răspuns în societatea civilă, începând cu tinerii. Atenționările rabinice referitoare la faptul că neglijarea, nepăsarea, uitarea legii sfinte înseamnă ruinarea societății nu mai sunt de mult, din păcate, simple avertismente livrești, care răsună, fără consecințe, în societatea contemporană, întrucât efectele schimbării axiologiei oamenilor sunt deja evidente. De aceea, este necesară o reevaluare a problematicii educaționale și din perspectivă biblică, pentru că valorile educative veterotestamentare, ale responsabilităților față de Dumnezeu, față de sine, față de familie și față de comunitate, rămân de referință pentru evoluția spirituală a omului.

Actualitatea și noutatea științifică a cercetării constă, în primul rând, în faptul că subiectul instruirii și educației la poporul ales este insuficient explorat în literatura de specialitate, dar și în necesitatea de a oferi o paradigmă a ceea ce a însemnat textul revelat pentru israeliți. Noutatea tratării temei stă și în faptul că reevaluează problematica educațională biblică prin prisma unei viziuni moderne, construite pe abordarea trans-, inter- și pluridisciplinară, interpretările propunând un model integrat de analiză a domeniului în chestiune. Cele mai multe subiecte cercetate și prezentate în lucrarea de față sunt de totală noutate pentru cercetarea biblică românească.

Prin tematica anunțată în titlu, lucrarea de față caută să trezească interesul teologilor, ebraiștilor, lingviștilor, pedagogilor, istoricilor și altor oameni dedicați studiului religiei și culturii iudaice asupra rolului pe care educația religioasă și cea laică l-a jucat în societatea veterotestamentară, în ciuda dificultăților de ordin politic.

Obiectivul fundamental al lucrării îl constituie stabilirea și descrierea principiilor educației evreiești din Israelul biblic. Ca limită superioară istorică a fost luat evenimentul revoltei lui Bar Kochba. Catastrofa națională care a urmat revoltei lui Bar Kochba (132-135 d.Hr.) a depășit, în aspectele sale fizice, chiar și marea revoltă iudaică din anii 66-70 d.Hr., iar după această lovitură Palestina biblică nu s-a recuperat pe deplin niciodată.

Cuprinsul cercetării

Demersul investigativ debutează cu studiul fenomenului educațional la popoarele Orientului Apropiat Antic, fiind analizate aspectele instructiv-educative din societățile egipteană și mesopotamiană. Delimitarea lingvistică privind actul educației în literatura ebraică are rolul de a înlătura de la început orice neclaritate de fond privind interpretarea textului sacru și constituie un fundament teoretic și metodologic solid pentru înțelegerea mai cuprinzătoare și mai nuanțată a diferitelor aspecte educaționale, în contextul societății orientale antice. Acest demers oferă educației veterotestamentare un cadru lingvistic, conceptual și metodologic, care nu este suficient de bine conturat în prezent în literatura de specialitate.

De facto, lucrarea este divizată în patru părți: prima parte este o prezentare a sensurilor teologice ale pedagogiei divine, a doua parte prezintă educația instituționalizată (în familie, în comunitate și în școală), a treia parte face referire la scrierile talmudice și la calitatea acestora de martor istoric al unui proces instructiv-educativ instituționalizat, iar cea din urmă parte este o abordare modernă a problematicii educației, concentrată pe identificarea valorilor comune educației veterotestamentare și celei religioase de astăzi. Obiectivul lucrării este, așadar, de a oferi o viziune integratoare asupra subiectului educației veterotestamentare.

Concret, lucrarea de doctorat *Educația la poporul ales* se compune din următoarele capitole:

I. Educație și instruire în Orientul Apropiat Antic, capitol care abordează aspecte de educație și instruire ale sistemelor egiptean și sumerian, reconstituie contextul sociocultural în care a apărut și s-a dezvoltat cadrul instituționalizat al educației evreiești, cunoscut fiind faptul că marile culturi ale Antichității și-au pus amprenta asupra dezvoltării intelectuale a poporului Israel.

II. Delimitări lingvistice privind actul educației în vocabularul ebraic este o abordare filologică a termenilor ce caracterizează actul instructiv-educativ în Israelul biblic.

III. Pedagogia divină - posibil arhetip al educației. Fiul, între Tatăl ceresc și tatăl pământesc a plecat de la premisa că ideea existenței unei zeități creatoare a omului și, mai apoi, pedagog și îndrumător al acestuia este cunoscută civilizațiilor Orientului Apropiat Antic. În cultura iudaică, Jahwe este înțeles ca „Tată” al regilor davidici, al întregului popor sau al anumitor categorii de persoane. „Paternitatea” cuprinde în sine nu doar ideea de creație, ci și cea de ocrotire, sprijin, îndrumare, conducere. Astfel, ideea „paternității” este strâns legată de cea a „pedagogiei”.

IV. Cadrul instituționalizat al educației vechi israelite este cel mai amplu capitol al lucrării. Plecând de la realizarea unei necesare etapizări a vieții omului, conform cronologiei veterotestamentare, în acest capitol este abordată evoluția procesului educativ în cele trei instituții fundamentale ale societății veterotestamentare: în familie, în cadrul locurilor de cult și în „școală”. Prin intermediul exegezei textului ebraic, vom reliefa rolul copilului în familie, cine erau persoanele responsabile de educarea acestuia, care sunt conținuturile pedagogice ale „catehezei” veterotestamentare și metodele educative folosite de părinți. În ceea ce privește educația religioasă și rolul cultic al copilului la locurile sfinte vom arăta că pelerinajele la sanctuarele vechi sau la Templu și participarea la actele de cult în zilele de sărbătoare erau pentru tinerii lui Israel noi ocazii de catehizare. De asemenea, analizându-se etimologic sensurile cuvântului נָעַר, ne dorim a dovedi că starea de inocență sufletească și de castitate trupestă a copiilor era considerată potrivită slujirii lui Jahwe. Subcapitolul „Instruirea și educația în școala

israelită” debutează cu dovezile arheologice și epigrafice pentru existența „școlii” în perioada preexilică. Cercetarea continuă cu reliefarea diferitelor caracteristici ale școlilor, ale profesorilor și elevilor și a relației dintre aceștia, conținuturile educației instituționalizate și metodele instructiv-educative.

V. Educația evreiască în școlile primelor două secole ale erei noastre și implicațiile ei asupra generațiilor următoare pune accent, prin intermediul textelor talmudice, pe importanța cu totul deosebită pe care rabinii evrei au acordat-o educației, în special celei religioase, și justifică de ce educația a devenit pentru poporul evreu un mod de viață.

VI. Valențele educației Vechiului Testament. Paralelă între educația Vechiului Testament și educația contemporană este un capitol de actualitate, întrucât abordează aspecte contemporane de pedagogie, în paralel cu anumite aspecte practice ale educației israelite. Demersul urmărește a arăta că educația modernă se bazează pe principiile educației tradiționale și că disponibilitatea pentru o cunoaștere a învățământului tradițional este benefică pentru educația contemporană, fiind un prim pas spre un dialog al culturilor.

Cele șase capitole ale lucrării sunt încadrate de o introducere, concluzii și anexe.

Teorii și teze în cercetarea problematicii educației la poporul ales

1. Între secolele XI și VI î.Hr., evreii au trecut de la statutul politic de grup de triburi, sub conducerea locală a judecătorilor, la un grup multitrib, sub conducerea unui rege, Saul, și apoi a unei monarhii, care a dobândit dominare efectivă în Canaan, în timpul lui David și a lui Solomon, în secolul al X-lea. A urmat apoi împărțirea regatului în două, Regatul Israel fiind cucerit de asirieni în 722 î.Hr., iar, apoi, Regatul Iuda a sfârșit sub babilonieni, în 586 î.Hr. În Egipt, această împărțire corespunde celei de-a treia perioade intermediare, dinastiile XXI-XXV (1070-664 î.Hr.), și primilor optzeci de ani ai dinastiei a XXVI-a (664-525 î.Hr.). În timpul acestei epoci, cărțile Vechiului Testament (în special Regi, Cronici, Isaia sau Ieremia) menționează ocazional contacte cu Egiptul, în timp ce doar un

număr limitat de surse egiptene reflectă contacte cu Palestina, de cele mai multe ori în concordanță cu relatările biblice. Trebuie să menționăm că în această perioadă sursele egiptene sunt destul de limitate, întrucât regii egipteni au condus din Memfis și aproape toate referirile istorice egiptene s-au distrus în timp și chiar cele mai bine păstrate documente nu menționează relațiile externe ale Egiptului, ci au mai mult un caracter ritual și funerar. Astfel, nementionarea poporului și a locurilor biblice în sursele egiptene din perioada 1100-580 î.Hr. reflectă cel mai adesea carența informațiilor egiptene și în nici un caz inexistența locurilor sau personajelor prezentate în Scriptura ebraică, așa cum s-a sugerat de ultrasceptici și minimaliști. Cu toată această carență de informații, conținuturile pedagogice ale literaturii egiptene trădează influența pe care acestea au avut-o asupra scrierilor sapiențiale ebraice și asupra sistemului de învățământ veterotestamentar.

2. „Paternitatea” divină este arhetip al paternității umane. Teologia protestantă susține teoria împrumutului ideii de „paternitate” de către evrei de la canaaniți, a transferului noțiunii de „tată” din societatea patriarhală israelită lui Dumnezeu, „Tatăl” Creator al tuturor celor văzute. În acest context cultural, „pedagogia divină” nu ar putea fi decât o proiectare a dorinței omului de a fi educat de Jahwe. Dimensiunea sociologică care se dă astfel religiei intră în contradicție cu adevărul primit prin revelație și transmis Bisericii. De aceea, textul sfânt al Scripturii ebraice constituie principalul izvor bibliografic pentru studiul educației la poporul ales și are o mare valoare în dialogul intercultural și interreligios.

3. Textul Deuteronom 6:20-25 prezintă unul dintre modelele de cateheză în familie. „Modelele de cateheză” doresc să trezească interesul tinerei generații pentru cunoașterea faptelor minunate ale lui Jahwe în istoria poporului Său ales și să atragă atenția generațiilor mai în vârstă asupra responsabilității de a răspunde întrebărilor celor tineri, în ansamblu spus, asupra responsabilității educației. Distrugerea Templului din Ierusalim, în 586 î.Hr., un adevărat dezastru național, a adus un dezinteres major pentru transmiterea instituționalizată a credinței, instruirea devenind, în totalitate, responsabilitatea familiei. Un asemenea mod de transmitere a învățăturii este observabil în Deuteronom, în contextul politic

al apropierii exilului sau, mai exact, a strâmtorării politice și sociale existente. Acest tip de învățătură nu mai este legat de statornicia Regatului, de siguranța Sionului, de indestructibilitatea statelor și a instituțiilor sale. Din acest text se poate recunoaște ideea Dumnezeului național, Jahwe, Care este și rămâne Unul și Unicul.

4. Delimitarea lingvistică a substantivului ebraic נֶעַר deschide noi perspective teologice referitoare la participarea la cult a tinerilor. Înțeles în sens propriu, נֶעַר înseamnă „copil”, „prunc”, „tânăr”, o persoană care nu este încă adultă. Dificultățile de traducere a lui נֶעַר apar în cazul acelei categorii de texte care îl prezintă pe נֶעַר ca fiind un tânăr sau chiar un adult, caracteristicile fizice, acțiunile lui, contextul biblic sau informațiile istorice existente trădând acest lucru. Din aceste motive, exegeții textului ebraic consideră ca fiind foarte posibilă traducerea lui נֶעַר prin „slujitor”, „slugă” sau, în sens general, o persoană subordonată alteia.

Prezența lui נֶעַר ca *terminus technicus* în textul Vechiului Testament poate fi un compromis morfologic între trei factori: sensul uzual al substantivului („copil”, „tânăr”), desemnarea unui statut social (cel de „slugă”, „servitor”) și realitatea religioasă israelită a obligativității slăvirii lui Jahwe în starea de puritate feciorelnică. Ca *terminus technicus*, נֶעַר nu poate fi în nici un caz privat de vreunul dintre cele trei sensuri. נֶעַר -ul lui Jahwe îi era Acestuia „slujitor” integru, în stare de perfectă curățenie trupească și sufletească. Textele citate lasă de înțeles că în perioada premonarhică a lui Israel anumiți tineri puteau săvârși, însoțiți sau nu de persoane specializate, ritualuri de cult.

5. Dovezile arheologice atestă existența unui sistem educativ premonarhic, monarhic și preexilic în Israel, evidența unei culturi scrise ebraice încă din secolul al XII-lea î.Hr.

6. Creșterea rolului politicului în societatea iudaică pe durata statului monarhic a impus o dezvoltare administrativă specifică. După modelul statelor vecine, Egiptul și Babilonul, conducătorii politici și religioși ai Israelului impun instruirea funcționarilor. Aceasta implica organizarea unor școli regale care, cel puțin în Ierusalim și în alte mari orașe, dădeau o educație formativă (citit, scris, calcule, administrație, istorie, geografie) „fiilor regelui” și

„fiilor prietenilor regelui” sau cetățenilor de seamă, care puteau deveni înalți funcționari și sfetnici regali. Și din punct de vedere religios lucrurile au evoluat. Construirea unui Templu în Ierusalim, din dorința de centralizare a cultului, impunea necesitatea instruirii personalului, care era apoi dator să săvârșească o anumită rânduială liturgică, pe care să o transmită generațiilor următoare de preoți.

7. Studiul practicilor educaționale ale evreilor din Palestina în epoca tannaitică este de o mare importanță pentru studiul istoriei culturale a poporului evreu, întrucât în această perioadă a fost introdus, dezvoltat și generalizat în întreaga țară nivelul elementar al școlii. În timpul primilor două sute de ani ai erei creștine, micul popor evreu, locuind la răscruce de continente și civilizații, a luptat trei războaie disperate pentru a-și menține independența națională față de cea mai mare putere existentă atunci, Imperiul Roman, însă fără să reușească. În același timp, a luptat pentru dreptul de a trăi propriul mod de viață, și această luptă a câștigat-o. Astfel, în perioada tannaimilor s-au pus fundamentele democratice ale educației instituționalizate evreiești și a fost stabilit un anumit cadru legislativ, ce urmărea dezvoltarea structurii acesteia.

Surse de documentare

Sursele fundamentale folosite în cercetarea subiectului sunt, în primul rând, cărțile Sfintei Scripturi. Textele biblice citate sunt traducerea proprie din limba ebraică, după textul *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, hg. von Karl Elliger u. Wilhelm Rudolph, 4., verb. Aufl., Stuttgart, 1977. Pentru citatele scripturistice din limba greacă am folosit *Septuaginta, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, hg. von Alfred Rahlfs, Stuttgart, 1979. Celelalte versiuni biblice folosite, texte în engleză, germană sau franceză, sunt citate după M.D. Tan, M.S. Bushell, Bible Works for Windows (CD-ROM), doar în urma verificării lor în scrierea sursă (conform bibliografiei).

În studiul termenilor ebraici am folosit următoarele dicționare: Wilhelm Gesenius, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 17. Auflage, Berlin/Göttingen/Heidelberg, 1962; G. Johannes Botterweck (coord.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, translated by David E. Green, William B. Eerdmans

Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, 1990; *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Stuttgart, 1973; *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, München/Zürich, 1978-1979; Ludwig Koehler, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, E.J. Brill, Leiden, 1953; Gerhard Lisowsky, *Konkordanz zum Alten Testament*, zweite Auflage, Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1958; S.J. Franciscus Zorell, *Lexicon Hebraicum et Aramaicum Veteris Testamenti*, Fasc 1, Sumptibus Pontificii Instituti Biblici, Roma, 1940; George W. Anderson, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart Berlin Köln, 1995; David Noel Freedman (edit.), *The Anchor Bible Dictionary*, Doubleday, New York; Marchand Ennery, *Dictionnaire de la Bible Hebraique*, Les Editions Colbo, Paris, f.a.; Görg Manfred, *Neues Bibel-Lexikon*, Bd.I., Benziger Verlag, Zurich, 1991 și altele menționate în Bibliografie.

În tratarea subiectului cercetării am mai folosit enciclopedii, dicționare biblice și lexicoane, care au avut un rol important în a înțelege termenii-cheie din studiul exegetic, pentru a delimita și analiza toate conotațiile acestora. De asemenea, am folosit comentarii ale Sfintei Scripturi, atât la cărțile Vechiului Testament, cât și la cele ale Noului Testament, precum și scrierile patristice.

Cercetarea temei m-a condus la o mare varietate de materiale-sursă. Acest lucru este deosebit de important, având în vedere faptul că informațiile pe care le deținem privind tema sunt adeseori cu totul insuficiente și fragmentare. Pornind de la un astfel de tip de informații, prin exercitarea imaginației, cele câteva referințe izolate pot fi extinse la concluzii generale. Într-adevăr, această tentație a condus pe unii cercetători ai temei la conexiuni forțate între multele informații lacunare, ajungându-se la ipoteze false.

Varietatea opiniilor exprimate de cercetătorii problematicii educației, atât din spațiul ortodox, cât și din cel romano-catolic sau protestant, oferă posibilitatea unei înțelegeri interconfesionale cât mai aproape de realitate a rolului educației în societatea antică iudaică. Observarea și analizarea obiectivă a argumentelor aduse de fiecare exeget, indiferent de apartenența sa religioasă, ajută la interpretarea neechivocă a textelor biblice în discuție. Toate informațiile obținute din sursele de documentare au fost prelucrate astfel încât să argumenteze tezele lansate încă de la începutul cercetării.

Corelând aspectele informațional și interdisciplinar ale exegezei biblice, ale arheologiei, ale istoriei popoarelor Orientului Apropiat Antic, vom aborda o metodologie de lucru analitică descriptivă. Interpretarea informației se dorește a fi una ce se desfășoară sub auspiciile criteriilor autenticității, obiectivității și acribiei științifice. Lucrarea de față face apel la bibliografia fundamentală a temei, caută să clarifice eventualele dificultăți de cercetare, lansează noi direcții de studiu și este deschisă informațiilor complementare.

Bibliografia temei este chiar și pe plan internațional insuficientă. Lucrările fundamentale folosite în referat au fost cele ale următorilor autori: Hellmut Brunner, Sergio Donadoni, Martin Noth, Gerhard von Rad, Annette Böckler, Eliezer Ebner, Otto Eissfeldt, Joseph Wiesen, Martin Kegel, Samuel Noah Kramer, André Lemaire, H.I. Marrou, Arndt Meinhold, Jentsch Werner, Hans Walter Wolff, Ernst-Joachim Waschke. Întrucât nu se impune aici menționarea lucrărilor acestora, recomandam bibliografia de final, care cuprinde și alți autori.

Problematika educației biblice a fost deseori abordată în literatura de specialitate românească, autorii, proeminente personalități ale lumii academice teologice, cercetând subiectul din diferite puncte de vedere.

Pornind de la scrierile Sfinților Părinți, în special cele ale Sfântului Ioan Gură de Aur, Sfântului Simeon Noul Teolog, Sfântului Grigorie de Nazianz, Sfântului Vasile cel Mare, Sfântului Grigorie de Nyssa sau ale scriitorilor bisericești Clement Alexandrinul și Tertulian, autorii prezintă în ample studii rolul educației religioase pentru viața Bisericii. Astfel, au fost publicate următoarele studii: Pr. prof. dr. Viorel Sava, *Familia creștină astăzi: provocări, șanse, perspective – răspunsuri gândite de Sfântul Ioan Gură de Aur în vremea lui pentru timpul nostru*, în „Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza», Iași (serie nouă)”, Teologie Ortodoxă, tom XII, 2007, pp. 73-92; Pr. prof. dr. Nicolae Achimescu, *Evreul Iosif, mare „demnitar” al lui Dumnezeu la curtea faraonilor egipteni. O perspectivă hrisostomică*, în *Sfântul Ioan Gură de Aur – mare dascăl al lumii și ierarh*, Editura Trinitas, Iași, 2007, pp. 49-64. În abordarea patristică a temei educației se remarcă conf. dr. Carmen-Maria Bolocan, din studiile căreia menționăm: *Sfântul Grigorie de Nazianz, orator al*

veacului al IV-lea creștin, *Principii didactice în opera lui Clement Alexandrinul, Principii didactice în opera „Hexaameron” a Sfântului Vasile cel Mare, Tertulian – învățător creștin, Marele Cuvânt Catehetic al Sfântului Grigorie de Nyssa – model de cateheză* (toate acestea publicate în *Conservarea și restaurarea Patrimoniului cultural*, vol. 6-8, Editura Trinitas, Iași, 2006-2008), *Metode de învățământ folosite de Sfântul Ioan Gură de Aur – o perspectivă sintetică*, în „Teologie și Viață”, serie nouă, anul XIII (LXXIX), nr. 1-6, ianuarie-iunie 2004, pp. 79-87.

Desigur, aspectele etice și morale ale vieții de familie, precum și însușirea valorilor spirituale prin viața duhovnicească au fost, la rândul lor, tratate în studii de specialitate, precum: Pr. prof. dr. Gheorghe Popa, *Familia creștină: o perspectivă teologică și spirituală*, în vol. *Familia creștină*, Editura Trinitas, Iași, 1994, pp. 145-156; Pr. prof. dr. Viorel Sava, *Funcția educativă a Tainei Mărturisirii*, în *Educație și Valori*, Editura Spiru Haret, Iași, 1997, pp. 148-156; Pr. prof. dr. Ioan-Cristinel Teșu, *Sensul familiei în concepția Sfântului Ioan Gură de Aur*, în *Familia creștină azi*, Editura Trinitas, Iași, 1995; Idem, *Familia creștină – icoană a iubirii dumnezeiești*, în „Teologie și Viață”, anul XIX (LXXXV), 2009, nr. 5-8, pp. 5-31.

Îmbucurător pentru misiunea și pastorația contemporană, cele mai multe studii care abordează tematica educației religioase fac referire la aspecte ce țin atât de statornicia învățaturii ortodoxe, cât și de modernitate: Pr. Prof. Dr. Gheorghe Popa, *Înnoirea discursului teologic – o exigență a teologiei contemporane*, în „Ortodoxia”, anul LIV (2003), nr. 1-2 ianuarie-iunie, pp. 90-96; Pr. Prof. Dr. Viorel Sava, *Educația religioasă – considerații teologice*, în *Educație și Valori*, Editura Spiru Haret, Iași, 1997, pp. 155-165; Idem, *Educația creștină, factor stabilizator al personalității umane în societatea de azi*, în „Analele Științifice ale Universității Al.I. Cuza, Iași (serie nouă)”, 1999-2000, tom V, Teologie, pp. 97-98, în colaborare cu asist. Camen-Maria Bolocan.

Ceea ce ne interesează cu precădere pe noi este însă abordarea biblică, îndeosebi cea veterotestamentară, a problematicei educației. Cu excepția studiului Pr. Prof. Dr. Petre Semen, *Educația – preocupare constantă a autorilor biblici*, în *Educație și Valori*, editat de Casa Corpului Didactic Iași, Editura Spiru Haret, Iași, 1997, pp. 28-43,

nu există o abordare holistă a subiectului educației veterotestamentare. Studiile întreprinse de profesorii de teologie biblică tratează doar adiacent problematica educației în Vechiul Testament, de cele mai multe ori prin prisma pedagogiei divine veterotestamentare, a familiei biblice, a rolului pe care copilul l-a jucat în societatea iudaică, a importanței fenomenului profetic în istoria mântuirii omului. Între studiile publicate de Pr. prof. dr. Petre Semen, de maximă importanță pentru tema de cercetare sunt: *Revelarea Tatălui ca Proniator după Sfânta Scriptură*, în revista „Dialog Teologic”, nr. 3, 1999, pp. 20-30; *Familia și importanța ei în perioada Vechiului Testament*, în „Teologie și Viață”, nr. 5-7, 1994, pp. 7-24; *Importanța familiei în Vechiul Testament*, în „Teologie și Viață”, serie nouă, anul XIX (LXXXV), nr. 5-8, mai-august 2009, pp. 31-39; *Semnificația fecioriei și a maternității în gândirea iudaică și creștină – Preacinstirea Sfintei Fecioare Maria*, în „Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza» Iași (serie nouă)”, tom X, Teologie Ortodoxă, 2005, pp. 149-160; *Cuvântul Scripturii în fața imoralității: pruncucidere, abandonul de copii, divorțul, drogurile și homosexualitatea*, în „Dialog Teologic”, nr. 2, 1998, pp. 37-67; *Chemarea la profeție a lui Isaia*, în „Teologie și Viață”, nr. 9-12, 1991, pp. 121-127.

Despre caracterul sapiențial al literaturii ebraice au scris în secolul trecut Dionisie Stamatoiu, *Sensul noțiunii de înțelepciune în cărțile didactice ale Vechiului Testament*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-9, 1977; Teodor Burcuș, *Sensul înțelepciunii în cărțile didactice al Vechiului Testament*, în „Studii Teologice”, nr. 7-8, 1966; Diac. lect. Mircea Chialda, *Învățăături moral-sociale în Proverbele lui Solomon*, în „Studii Teologice”, nr. 1-2, 1955; Pr. prof. Vasile Mihoc, *Înțelepciunea teoretică și practică în Vechiul Testament*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 1-3, 1980; Pr. prof. Ioan G. Coman, *Originea și sensul înțelepciunii*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1-3, 1946 și mulți alții.

Noi contribuții importante pentru cercetarea temei au adus Pr. prof. dr. Ioan Chirilă, în studiul *Sofia și logos sau despre dialogul dintre cei doi Iisus: Hristos și Ben Sirah*, în „Studii teologice”, seria a III-a, anul I (2005), nr. 1; Mihai Valentin Vladimirescu, *O istorie a Bibliei Ebraice*, Editura Polirom, Iași, 2006, și același, în colaborare cu Alexie Codescu, *Ideea de paternitate în Sfânta Scriptură*, Editura Ovidius University Press, 2009.

Cercetarea problematicii educației veterotestamentare în lucrarea de față constituie, prin urmare, o exigență și o oportunitate academică în literatura teologică românească. Rezultat al multor ani de studiu, lucrarea de față, încă perfectibilă, poate însemna cel puțin deschiderea unor noi perspective de cercetare a temei, un instrument necesar pentru o viitoare abordare a problematicii sau o extindere a cercetării asupra altor domenii conexe studiului biblic.

Metodele de lucru

Din punct de vedere al metodei de lucru, abordarea temei a implicat cercetarea bibliografiei, a literaturii-sursă, a studiilor fundamentale, a literaturii cu caracter general și nu doar apelul la articolele de sinteză (dar și de generalitate!) ce privesc această temă. Dintre metodele de lucru folosite menționez: traduceri de texte, studiul pe text (în cazul textelor ebraice), studiul comparativ al aspectelor educației la diferite popoare antice și în diferite perioade de timp, traducerea textelor talmudice din limba engleză sau germană, analiza termenilor-cheie. Prin mijloacele analizei textuale, cercetarea de față își propune să contureze o înțelegere clară, neechivocă, a textelor care vorbesc despre educație și instruire în Vechiul Testament. De asemenea, abordarea diferitelor aspecte biblice, exegetice și istorice este necesară în dezvoltarea unei hermeneutici aplicate textelor veterotestamentare, pentru înțelegerea practicilor educaționale specifice culturii ebraice.

Problematika educației religioase se corelează și cu teologia practică, pentru că o înțelegere, o aplicare și o implicare corectă a mireanului sau a clericului în misiunea Bisericii de astăzi trebuie să fie în relație de interdependență cu o educație creștină autentică.

În ceea ce privește obiectivitatea cercetării, folosirea diverselor metode științifice de cercetare, specifice investigației biblice teologice, dau credit proiectului. În primul rând, a fost folosită metoda exegetică, prin intermediul căreia au fost analizate diferite aspecte ale educației veterotestamentare, așa cum acestea au reieșit din textul revelat al Scripturii ebraice. Apoi, în al doilea rând, metoda analizei teologice și istorice a urmărit conturarea unei teologii a actului educării, evidențierea existenței pedagogiei divine și a intervenției lui Dumnezeu în istoria orizontală a creației.